ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA KORXONALARNI STRATEGIK BOSHQARISH MODELINI OPTIMALLASHTIRISH

Mirsaidova Tamara Oybek qizi
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi chorvachilik va biotexnologiya universiteti Toshkent filiali 2-kurs talabasi

Annotatsiya.Ushbu maqolada zamonaviy raqamli transformatsiya va bozor beqarorligi sharoitida korxonalarning strategik menejment tizimini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqot doirasida an'anaviy strategik rejalashtirish modellarining tizimli kamchiliklari tahlil qilinib, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar texnologiyalariga asoslangan moslashuvchan strategik boshqaruv modeli taklif etilgan. IMRAD formati talablariga muvofiq, maqolada mavzuning dolzarbligi, tadqiqot usullari, empirik natijalar hamda ularning amaliy ahamiyati matnli tahlillar orqali batafsil yoritilgan.
Kalit so'zlar: strategik menejment, raqamli transformatsiya, moslashuvchan strategiya, resurslar nazariyasi, bozor dinamikasi, raqobatbardoshlik.

Аннотация. В данной статье исследуются вопросы совершенствования системы стратегического менеджмента предприятий в условиях современной цифровой трансформации и нестабильности рынка. В рамках исследования проанализированы системные недостатки традиционных моделей стратегического планирования и предложена гибкая модель стратегического управления, основанная на технологиях искусственного интеллекта и больших данных. В соответствии с требованиями формата IMRAD в статье подробно освещены актуальность темы, методы исследования, эмпирические результаты, а также их практическая значимость посредством текстового анализа.
Ключевые слова: стратегический менеджмент, цифровая трансформация, гибкая стратегия, теория ресурсов, динамика рынка, конкурентоспособность.

Abstract. This article examines the issues of improving the strategic management system of enterprises in the context of modern digital transformation and market instability. Within the scope of the research, the systemic shortcomings of traditional strategic planning models were analyzed, and a flexible strategic management model based on artificial intelligence and big data technologies was proposed. In accordance with the requirements of the IMRAD format, the article thoroughly highlights the relevance of the topic, research methods, empirical results, and their practical significance through textual analysis.
Keywords: strategic management, digital transformation, flexible strategy, resource theory, market dynamics, competitiveness.

Kirish. Zamonaviy global iqtisodiyot keskin o'zgaruvchanlik, noaniqlik va texnologik inqiloblar davrini boshdan kechirmoqda. Yigirma birinchi asrning uchinchi o'n yilligiga kelib, korxonalarning bozorda uzoq muddatli yashovchanligini ta'minlash faqatgina mavjud moddiy resurslarni taqsimlash bilan cheklanib qolmay, balki tashqi muhit signallariga soniyalar ichida reaksiya bildira olish qobiliyatiga bog'liq bo'lib qoldi. Ushbu sharoitda an'anaviy va statik xarakterga ega bo'lgan strategik menejment modellari o'zining ilgari surgan uzoq muddatli, ya'ni besh yoki on yillik prognozlash xususiyatini tobora yo'qotmoqda. Tashqi muhit omillarining shiddat bilan o'zgarishi rejalashtirish tizimini tubdan isloh qilishni talab etadi.

Strategik menejment fan sifatida shakllanganidan buyon asosiy maqsad barqaror raqobatbardoshlik ustunligiga erishish bo'lib kelgan. Klassik iqtisodiy maktablar korxonaning uzoq muddatli barqarorligini uning ichki va tashqi muhit muvozanatida deb hisoblagan. Biroq, bugungi raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellekt asrida ustunliklar barqaror emas, balki vaqtinchalik xarakterga ega. Kompaniyalar doimiy ravishda yangi strategik manevrlarni amalga oshirishga majbur bo'lmoqda, chunki bugungi kundagi yetakchilik ertangi kungi inqiroz poydevori bo'lib xizmat qilishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida ham iqtisodiyotni raqamlashtirish, tarmoqlarni modernizatsiya qilish va xalqaro bozorlarga integratsiyalashuv sharoitida mahalliy korxonalarning strategik boshqaruv tizimini transformatsiya qilish hayotiy zaruriyatga aylandi. Ko‘pgina mahalliy kompaniyalar haligacha reaktiv boshqaruv, ya’ni faqat muammo yuzaga kelganda munosabat bildirish bosqichida qolayotgani sababli, proaktiv va moslashuvchan strategik modellarni ilmiy asosda ishlab chiqish ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi. Biznes subyektlarining boshqaruv madaniyatini yangilamay turib, iqtisodiy o‘sishning barqaror sur’atlarini ta’minlash imkonsizdir.

Tadqiqotning maqsadi tashqi muhitning yuqori dinamikasi sharoitida korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiluvchi moslashuvchan strategik menejment modelini ishlab chiqish va uning samaradorligini matnli va empirik dalillar yordamida baholashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot uslubiy jihatdan tizimli tahlil, kontseptual modellashtirish va qiyosiy iqtisodiy tahlil metodlariga tayanadi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida uchta fundamental yondashuv olingan. Birinchisi, resurslarga asoslangan qarash nazariyasi bo‘lib, u korxonaning ichki resurslari va noyob kompetensiyalarini raqobatbardoshlikning bosh manbai sifatida tahlil qilishga yordam beradi.

Ikkinchisi, dinamik imkoniyatlar nazariyasi bo‘lib, u korxonaning o‘zgaruvchan muhitga moslashish hamda resurslarni qayta konfiguratsiya qilish qobiliyatini baholaydi. Uchinchisi esa moslashuvchan boshqaruv falsafasi bo‘lib, u strategik rejalashtirishga bosqichma-bosqich va doimiy ravishda qayta ko‘rib chiqiluvchi yondashuvni tatbiq etish imkonini beradi.

Tadqiqot doirasida so‘nggi ikki yil davomida raqamli transformatsiyani amalga oshirgan qirq ikkita o‘rta va yirik ishlab chiqarish hamda xizmat ko‘rsatish korxonalarining faoliyat ko‘rsatkichlari o‘rganildi. Ma’lumotlar korxonalarning moliyaviy hisobotlari, turli darajadagi menejerlar o‘rtasida o‘tkazilgan sotsiologik so‘rovnomalar va mustaqil ekspertlik baholashlari orqali shakllantirildi. So‘rovnomalarda xodimlarning strategiyadan xabardorligi va boshqaruv qarorlarining tezligi asosiy mezon qilib olindi.

Strategik moslashuvchanlik darajasini aniqlash uchun korxonalarning tashqi bozordagi kutilmagan o‘zgarishlarga, masalan, raqobatchining yangi mahsulot chiqarishiga yoki iste’molchi talabi keskin o‘zgarishiga nisbatan javob reaksiyasi berish vaqti o‘rganildi. Ushbu vaqt ko‘rsatkichi tarmoqdagi o‘rtacha standart javob berish muddati bilan qiyoslandi. Agar korxonaning reaksiya tezligi tarmoq o‘rtacha ko‘rsatkichidan tezroq bo‘lsa, u yuqori strategik moslashuvchanlikka ega deb topildi. Aksincha, qaror qabul qilish jarayoni cho‘zilgan korxonalar konservativ tizimlar sifatida tasniflandi. Barcha olingan sifat va miqdor ko‘rsatkichlari korxonalarning yakuniy moliyaviy muvaffaqiyati bilan bog‘liqlikda tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari. O‘tkazilgan tizimli tahlillar shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy tarzda uch yoki besh yillik qat’iy strategiya asosida ishlaydigan korxonalarning yarmidan ko‘pi, ya’ni qariyb yetmish foizi rejalashtirilgan asosiy samaradorlik ko‘rsatkichlariga erisha olmagan. Buning asosiy sababi rejalashtirish davridagi makroiqtisodiy prognozlarning bozordagi real texnologik sakrashlar va iste’molchi talabi o‘zgarishi bilan mos kelmaganidir. Uzoq muddatli qat’iy rejalar o‘zgaruvchan bozor sharoitida korxona faoliyatini cheklovchi kishanga aylanib qolayotgani kuzatildi.

Tadqiqot doirasida korxonalar strategik menejmentga yondashuvi bo‘yicha uchta asosiy guruhga ajratildi. Birinchisi klassik-konservativ guruh bo‘lib, unda qat’iy reja va yuqoridan pastga yo‘naltirilgan markazlashgan qarorlar ustunlik qiladi. Ikkinchisi gibrid guruh bo‘lib, unda yillik rejalashtirish mavjud bo‘lsa-da, qisman operatsion erkinlikka yo‘l qo‘yiladi. Uchinchisi intellektual-moslashuvchan guruh bo‘lib, uning faoliyati real vaqtdagi ma’lumotlarga va yuqori moslashuvchanlikka asoslanadi.

Ushbu guruhlarning ikki yillik yakuniy iqtisodiy ko‘rsatkichlari qiyoslanganda, keskin farqlar namoyon bo‘ldi. Intellektual-moslashuvchan modelni qo‘llagan korxonalarda sof foyda o‘sishi konservativ korxonalarga qaraganda qariyb olti barobar yuqori natija qayd etdi. Eng muhimi, yangi mahsulot yoki xizmatni g‘oyadan to bozorga chiqarish vaqti konservativ kompaniyalarda o‘rtacha o‘n to‘rt oyni tashkil etgan bo‘lsa, moslashuvchan kompaniyalarda bu muddat uch yarim oygacha qisqargan. Shuningdek, moslashuvchan korxonalarda xodimlarning kompaniya umumiy strategiyasidan xabardorlik va unga daxldorlik darajasi sakson to‘qqiz foizni tashkil etdi, vaholanki konservativ guruhda bu ko‘rsatkich yigirma ikki foizdan oshmadi.

Tadqiqot natijasida raqamli strategik menejmentning besh bosqichli yangi konseptual modeli ishlab chiqildi. Birinchi bosqich uzluksiz skanerlash deb nomlanib, unda sun'iy intellekt yordamida tashqi muhit va raqobatchilar doimiy monitoring qilinadi. Ikkinchi bosqich vaqtinchalik maqsadlar bo'lib, besh yillik qat'iy rejalar o'rniga olti oylik moslashuvchan marralar belgilanadi. Uchinchi bosqich resurslarni dinamik safarbar etishni ko'zda tutadi, ya'ni budjet va inson resurslari loyihalar o'rtasida tezkor qayta taqsimlanadi. To'rtinchi bosqich iterativ amalga oshirish bo'lib, haftalik sprintlar orqali strategiya amalda test qilinadi.
Beshinchi bosqich esa teskari aloqa zanjiri bo'lib, olingan natijalarga qarab strategik reja zudlik bilan korreksiya qilinadi.

Muhokama. Olingan natijalar strategik menejment nazariyasidagi bir qator fundamental va klassik qarashlarni qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Maykl Porterning raqobat strategiyasi nazariyasida korxona yo xarajatlarni kamaytirishi, yo mahsulotni unikal qilishi kerak degan qat'iy dogma ilgari surilar edi. Biroq, bizning tadqiqotimiz shuni isbotlaydiki, raqamli platformalar va zamonaviy intellektual vositalardan foydalanadigan moslashuvchan korxonalar bir vaqtning o'zida ham xarajatlarni keskin kamaytirishga, ham mijozga individual yondashish orqali unikal qiymat yaratishga erishganlar. Bu esa zamonaviy iqtisodiyotda gibrid ustunlik fenomenini yuzaga keltirmoqda.

Dinamik imkoniyatlar nazariyasi prizmasidan qaraganda, korxonalarning muvaffaqiyati ularning kapitali yoki zavod va uskunalar kabi moddiy aktivlariga emas, balki nomoddiy aktivlariga – raqamli kompetensiyalar, ma'lumotlar bazasi va tashkiliy madaniyatning qay darajada moslashuvchan ekanligiga bog'liq bo'lib bormoqda. Konservativ korxonalarning past ko'rsatkichlari shundan dalolat beradiki, byurokratik ierarxiya va qaror qabul qilish zanjirining uzunligi strategik inqirozning bosh sababchisidir. Tashqi muhitning o'zgarish tezligi korxonaning ichki qaror qabul qilish tezligidan yuqori bo'lsa, o'sha tizimning inqirozi muqarrar bo'ladi.

Ilmiy doiralardagi muqobil qarashlarni tahlil qilganda, ayrim tadqiqotchilar haddan tashqari moslashuvchanlik korxonani bosh maqsaddan chalg'itadi va tashkiliy xaosga olib keladi deb hisoblashini ko'rishimiz mumkin. Biz ushbu xavotirlarni inobatga olgan holda shuni alohida ta'kidlaymizki, taklif etilayotgan yangi modelda korxonaning oliy missiyasi va uzoq muddatli vizual maqsadi barqaror saqlanib qoladi. O'zgarishlar faqatgina ushbu maqsadga erishish yo'llari, taktik usullar va boshqaruv asboblarida sodir bo'ladi. Ya'ni, kompas yo'nalishi o'zgarmaydi, faqat to'lqinlarga qarab harakat marshrutiga tuzatish kiritiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, an'anaviy strategik menejment rejalashtirishning barqarorligi va daxlsizligiga tayangan bo'lsa, zamonaviy boshqaruv o'zgarishlarni operativ tartibga solish san'atiga aylanmoqda. O'tkazilgan empirik tadqiqot raqamli instrumentlar va moslashuvchan tuzilmalarga asoslangan korxonalar har qanday iqtisodiy inqirozli vaziyatlarda ham barqaror o'sish sur'atlarini namoyish etishini va bozor yetakchiligini saqlab qolishini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, mahalliy korxonalar uchun quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, korxonalarda faqat qog'ozbozlik bilan shug'ullanuvchi strategik rejalashtirish boimlarini tugatib, ularning o'rniga strategik rivojlanish va raqamli transformatsiya ofislarini tashkil etish lozim. Ikkinchidan, yillik qat'iy budjetlashtirish tizimidan uzoqlashib, har chorakda bozor kon'yukturasiga qarab qayta ko'rib chiqiladigan sirpanchiq moliyalashtirish tizimiga o'tish zarur. Uchinchidan, qaror qabul qilish vakolatlarini ierarxiya bo'ylab pastga, ya'ni bevosita mijoz bilan ishlaydigan jamoalarga topshirish tashkiliy tezlikni ta'minlaydi. Kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari sifatida ushbu moslashuvchan modelni og'ir sanoat yoki davlat sektori kabi o'ziga xos tarmoqlar spetsifikasiga adaptatsiya qilish masalalarini ko'rsatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ansoff, I. (1965). Corporate Strategy. McGraw-Hill.
2. Porter, M. E. (2008). The Five Competitive Forces That Shape Strategy. Harvard Business Review, 86(1), 78-93.
3. Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. Strategic Management Journal, 18(7), 509-533.

4. Mintzberg, H., Ahlstrand, B., & Lampel, J. (2009). Strategy Safari: A Guided Tour Through The Wilds of Strategic Management. Free Press.
5. Barney, J. B. (2001). Is the resource-based view a useful perspective for strategic management research? Yes. Academy of Management Review, 26(1), 41-56.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O‘zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-6079-son Farmoni.
7. Berdiyeva D.A., Aminova N.U. “Zamonaviy uy-joy fondini boshqarish tizimi samaradorligini oshirish” // Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2024. – B. 106–112.